

Twee dode dichters

Vincent Hunink In twee van zijn brieven geeft Plinius een literair portret van de dichters Silius Italicus en Martialis. Onder zijn hoffelijke woorden gaat een nogal kritische houding schuil. Plinius lijkt zichzelf met hen te meten.

Je hebt me geregeld aangemoedigd bij mijn brieven: de stilistisch wat meer verzorgde teksten moest ik verzamelen en uitgeven. Nu heb ik ze verzameld. Niet op volgorde van tijd, ik wilde niet aan geschiedschrijving doen, maar gewoon zoals ze me in handen kwamen.

Deze zinnen vormen het begin van de eerste brief in de brievencollectie van Plinius de Jongere (circa 62-113). De auteur slaat meteen een luchtige, bijna relativiserende toon aan. Hij wekt de indruk dat zijn brieven tamelijk gewoon zijn en dat de verzameling een willekeurig geheel vormt. Al snel blijkt het tegendeel waar: de 247 opgenomen brieven zijn stuk voor stuk uiterst zorgvuldig geschreven Latijnse teksten, waarin Plinius allerlei facetten van zijn 'leven en werk' een mooie plaats geeft. En al die literaire kleinoden zijn in negen boeken gebundeld, waarbij duidelijk sprake is van een ordenende hand. Zo is overal een streven naar variatie zichtbaar: wie goed kijkt kan in elk boek een bepaalde structuur zien.

Een van Plinius' lievelingsonderwerpen is de poëzie. Vanaf boek 4 is dat vooral zijn eigen poëzie, die hij geregeld noemt en waarover hij graag uitvoerige beschouwingen ten beste geeft, bijvoorbeeld in de brieven 4,14 en 8,21. Een paar maal citeert hij zelfs uit eigen werk, in de brieven 7,4 en 7,9. De geleerden zijn veelal negatief over de kwaliteit van Plinius' poëzie, maar hij zelf denkt daar natuurlijk anders over.

Naast zijn eigen dichtwerk komt soms ook het werk van andere dichters aan de orde. Heel prominent gebeurt dat in een tweetal brieven in boek 3, waarin Plinius postume portretten geeft van zijn bekende tijdgenoten Silius Italicus en Martialis.

Silius

Silius Italicus kennen we als de auteur van het langste bewaarde Romeinse epos: de maar liefst 17 boeken tellende *Punica*, die de Tweede Punische Oorlog als onderwerp hebben. In brief 3,7 uit het jaar 100 vertelt Plinius aan zijn vriend Caninius Rufus over het einde van Silius:

Plinius over Silius Italicus en Martialis

Zojuist kwam er bericht dat Silius Italicus in zijn huis bij Napels zijn leven heeft beëindigd door versterving. Reden voor zijn dood: zijn gezondheid. Er was een ongeneeslijke tumor bij hem ontstaan waar hij helemaal genoeg van had, zodat hij onwrikbaar vastbesloten zijn toevlucht zocht in de dood.

Tot zijn laatste dag was hij gezegend en gelukkig, behalve dat hij de jongste van zijn twee kinderen had verloren. Maar de oudste, de betere van de twee, liet hij achter met een mooie carrière, zelfs als oud-consul. Zijn eigen goede naam had hij zelf aangetast onder Nero: hij zou uit eigen beweging aanklager zijn geweest, geloofde men. Maar in de vriendschap met Vitellius had hij zich wijs en vriendelijk opgesteld en zijn gouverneurschap in Klein-Azië had hem roem gebracht. Zo had hij dan de smet van zijn oude ijver uitgewist door een loffelijk leven in de luwte.

Hij gold als een van de meest vooraanstaande burgers, zonder macht uit te oefenen of weerzin te wekken. Mensen kwamen hem begroeten, bewezen hem eer. Veelal lag hij op een divan in zijn kamer, waar het altijd druk was, en dan niet vanwege zijn rijkdom. Daar bracht hij zijn dagen door met geleerde gesprekken, voor zover het schrijven hem de tijd liet.

Wat hij schreef waren gedichten, meer het product van noeste arbeid dan van inspiratie. Geregeld testte hij het oordeel van publiek erover door voordrachten te houden uit eigen werk. De laatste tijd trok hij weg uit de stad, zijn leeftijd gaf hem dat in, en verbleef hij in Campanië. Zelfs de komst van de nieuwe keizer bracht hem daar niet meer vandaan. Grote lof aan de Caesar onder wie dit mensen vrijstond, grote lof ook aan de man die deze vrijheid durfde te nemen.

Hij was een *lover of beauty* op het koopzuchtige af, een verwijt dat soms klonk, en bezat meerdere buitenhuizen in dezelfde streek. Telkens werd hij verliefd op een nieuw huis, waarna hij het vorige liet voor wat het was. En overal een schat aan boeken, een schat aan beelden en portretten, die hij niet gewoon bezat maar werkelijk vereerde. Vooral als het ging om Vergilius, wiens verjaardag hij plechtiger vierde dan die van hemzelf. En speciaal in Napels, waar hij steeds Vergilius' graftombe bezocht als gold het een tempel.

In dit vredige bestaan overleed hij, vijfenzeventig jaar oud, met een lichaam dat meer broos was dan verzwakt. Als laatste door Nero benoemde consul

2

overleed hij ook als hekkensluiter van allen die Nero tot consul had benoemd. En ook dit is vermeldenswaard: geen van Nero's consuls overleed nog na de man die consul was toen Nero stierf.

Bij de gedachte aan dit alles bekruipt me mededogen: hoe kwetsbaar is de mens! Wat is zo eng besloten, zo kort, als zelfs het langste mensenleven? Is het niet of Nero er net nog was? Terwijl er intussen van allen die onder hem het consulaat bekleedden niemand meer over is. Alhoewel, waarom ben ik nu verbaasd? Niet zo lang geleden was er die uitspraak van Lucius Piso, de vader van de Piso die door Valerius Festus in Africa zo misdadig is vermoord. In de senaat zag hij niemand meer, zei hij geregeld, die hij als consul het woord had gegeven.

Zo nauw zijn de grenzen die het leven omkaderen, zelfs van zo'n groot collectief. Ja, de welbekende tranen van de koning lijken me beslist vergeeflijk, loffelijk zelfs. Het verhaal gaat dat Xerxes zijn ogen liet gaan over zijn

Zoveel duizenden stond in korte tijd de ondergang te wachten...

3

Afbeeldingen

1 Silius Italicus, declamerend bij het graf van Vergilius, Joseph Wright of Derby, 1779. Metropolitan Museum of Art, New York.

2 Marmeren beeld van Plinius de Jongere in de façade van de kathedraal Santa Maria Maggiore in zijn geboorteplaats Como, toegeschreven aan Giovanni Rodari of zijn zonen Jacopo en Tommaso Rodari, 15de eeuw.

3 Frontispice van Martialis' *Epigrammata*, gravure van Giuseppe Abbiati, 1704, Amsterdam.

4 Thalia, muze van de komedie, marmeren beeld uit de villa van Cassius in Tivoli, 2de eeuw n.Chr. Museo Pio Clementino, Rome.

onmetelijke leger en toen in tranen uitbarstte: zoveel duizenden stond in korte tijd de ondergang te wachten... Reden te meer om ons beetje tijd, vluchtig en wankel als het is, goed te gebruiken. Niet voor grote daden (de gelegenheid daartoe ligt in andermans handen) maar voor de literatuur. In zoverre een lang leven ons wordt ontzegd moeten we iets nalaten waarmee we getuigen dat we hebben geleefd.

Jij hebt geen stimulansen nodig, dat weet ik wel. Maar mijn genegenheid voor je roept me op om je voort te drijven, al ben je in galop, net zoals jij steeds doet bij mij. *Rivalry is good*, wanneer vrienden elkaar over en weer aansporen en prikkelen tot liefde voor wat onsterfelijk blijft.

Het portret van Silius begint respectvol, maar al snel klinkt ook een kritisch geluid: in zijn jonge jaren is hij wat al te actief geweest als aanklager. Verderop in de brief volgt nog meer kritiek: Silius had een neiging tot koopzucht en gedroeg zich als een verwerende rijkwaard. En zijn bewondering van Vergilius ging de normale grenzen te buiten en sloeg om in een soort verering.

Meer cura dan ingenium

Over Silius' dichtwerk is Plinius kort en duidelijk. Zijn oordeel dat het meer het product is van noeste arbeid dan van inspiratie (*Scribebat carmina maiore cura quam ingenio*) wordt algemeen betrokken op de *Punica*, hoewel Plinius die titel niet noemt, en veelal negatief uitgelegd. Soms wordt dat in vertalingen overigens wel iets overdreven. Zo gaf Ton Peters de frase in zijn vertaling uit 2001 weer met 'Hij schreef gedichten, met meer vlijt dan talent', hetgeen dan *dubbel* negatief klinkt: vlijt is even weinig complimenteuz als een gebrek aan talent. Het Latijnse *cura* is in principe minstens gematigd positief. Ik geloof ook niet dat Plinius bedoelt dat het Silius ontbreekt aan dichterlijk talent (hij dichtte tenslotte ruim 12.000 hexameters), alleen dat de bezielende factor in het werk ontbreekt.

Het zijn maar een paar regels die Plinius aan Silius' gedichten besteedt. Maar zijn oordeel heeft veel invloed gehad. Het is in alle handboeken van Romeinse literatuur opgepakt en het wordt in elke studie, elke vertaling van Silius' werk geciteerd.

Ruim een derde van de brief gaat helemaal niet meer over Silius: diens dood geeft Plinius aanleiding tot een algemene verzuchting over de broosheid van de mens, inclusief een paar historische voorbeelden, en enkele opbeurende levenslessen tot slot. Toch komt Silius daar indirect weer in beeld: Plinius roept zijn vriend en zichzelf op om het zo korte leven goed te gebruiken, namelijk door literatuur te scheppen die de eeuwigheid kan trotseren. De goede verstaander weet dan wat Plinius bedoelt: hij streeft naar gedichten die *beter* zijn dan die van Silius. Zo is het ogenschijnlijk hoffelijke portret van Silius uiteindelijk weinig meer dan een trap na. Meestal is Plinius als brieven-schrijver mild en aardig, maar soms kan hij venijnig uit de hoek komen. Onder een laag van beleefde en welluidende woorden, dat wel.

Martialis

Met een tweede necrologie besluit Plinius zijn derde brievenboek. In brief 3,21 uit het jaar 104 horen we meer over de grote epigrammendichter Martialis:

Naar ik hoor is Martialis overleden, en dat bedroeft me zeer. Het was een man met veel talent. Spits en scherp, met teksten vol humor en kwaaiigheid, en ook recht voor

zijn raap. Ik had hem een reisgeld uitgekeerd bij zijn vertrek uit Rome, als gift voor onze vriendschap, als gift ook voor een paar verzen die hij had gedicht over mij. Een goede oude gewoonte was dat: dichters die de lof hadden gezongen van mensen of steden voorzien van ereblijken of geld. Maar in onze tijd? Daarin is het al vlug in onbruik geraakt, samen met veel andere mooie en bijzondere dingen. Ja, we zijn opgehouden met het verichten van prijzenswaardige daden, en daarom vinden we ook geprezen worden suf en onbenullig.

Wil je weten voor welke verzen ik hem wilde bedanken? Daarvoor verwijst ik je eigenlijk naar zijn boek, maar och, ik heb een paar regels in mijn hoofd zitten. Als je die aardig vindt kun je de rest in het boek vinden. De dichter spreekt de Muze aan, draagt haar op mijn huis op de Esquilijn te zoeken en zich daar met alle respect naartoe te begeven.

*Maar klop aan die bespraakte deur
niet op een ongelukkig uur
in dronken staat, pas daarvoor op!
Want hele dagen wijdt hij aan de
iezegrimige Minerva,
als hij voor de Honderdmannen
redes schrijft die later eeuwen
en nog vele generaties
kunnen leggen naast de werken
van Arpinums grote telg.*

*Ga liever als het avond wordt,
dan zit je goed, dat is jouw uur.
Het uur dat Bacchus stevig raast,
als rozen domineren en
de haren druipen van parfum.
Perfect moment voor mij! Dan willen
stijve Cato's mij nog lezen.*

Kijk, zo schreef hij over mij. Dus wat vind je? Is het terecht dat ik hem destijds in alle vriendschap uitgeleide deed? En dat ik zijn einde nu betreur als dat van een heel goede vriend? Hij gaf me het beste wat hij kon, en zou me nog meer gegeven hebben als hij daartoe in staat was geweest. Alhoewel, wat kun je een mens meer geven dan roem en lof en eeuwigheid? 'Ja maar, zijn werk heeft geen eeuwigheidswaarde.' Misschien niet, inderdaad. Maar hij heeft het wel geschreven met dat doel.

4

Ontbrak het Silius nog aan *ingenium*, dan geldt dat volgens Plinius niet voor de Spaanse epigrammendichter. Die was juist *ingeniosus* ('talentvol'). Dat literaire oordeel wordt meteen in de openingszinnen van de brief uitgebreid met een paar beroemde woorden, die eveneens in elke Romeinse literatuurgeschiedenis te vinden zijn: Martia-

Latijnse
beeldspraak
voor literaire en
retorische stijl
is notoir lastig
te vertalen

lis heeft als schrijver veel *sal*, *fel* en *candor*, letterlijk 'zout, gal en witte glans'. Latijnse beeldspraak voor literaire en retorische stijl is notoir lastig te vertalen, maar de begrippen zijn wel min of meer duidelijk. Het zout heeft betrekking op pittige humor, de gal op wrokkigheid en kritiek, en de glans op eerlijkheid.

Dat alles is in ieder geval complimenteus. Waarom Plinius zo aardig over Martialis spreekt wordt snel helder: hij heeft de dichter een reisgeld geschonken voor zijn laatste reis naar zijn thuisland Spanje. En dat was weer omdat Martialis een aardig gedichtje had gemaakt op Plinius zelf. Zo'n dichter kan natuurlijk geen waardeloos werk leveren!

Wederzijds

Plinius citeert vervolgens een groot deel van Martialis' gedicht, epigram 10,20, en maakt de link met het uitgekeerde reisgeld expliciet: na zo'n mooi gedicht was de betaling van het geld terecht.

De complimenten krijgen een wat fletse kleur aan het slot. Martialis gaf 'het beste wat hij kon', wat impliceert dat dit eigenlijk niet goed niet genoeg was. Zijn epigram is toch geen eersterangs poëzie. Even verderop wordt het nog erger: in antwoord op een vermeende tegenwerping van de ontvanger bevestigt Plinius dat Martialis' werk geen 'eeuwigheidswaarde' heeft. Het is op dat punt dus niet veel beter dan dat van Silius, en opnieuw mogen we erin lezen dat Plinius zelf naar iets hogers streeft in zijn eigen poëzie. Ook dit tweede dodedichterportret eindigt daarmee tamelijk negatief. Plinius profileert zichzelf ten koste van de geportretteerde dichters.

Intussen heeft Martialis in zekere zin wraak genomen op voorhand. Zijn gedicht lijkt te zijn gemaakt als een nogal plichtmatig werkje ter ere van zijn *patronus* Plinius. Maar Martialis als dichter bezit werkelijk *fel* en *sal*. Zijn woorden bevatten voor de goede lezer een paar ironische knipogen. De lof van Plinius' speeches ('even goed als het werk van Cicero') lijkt zo uitbundig dat het weer te veel van het goede lijkt. En de suggestie dat er bij Plinius thuis 's avonds laat uitbundige feesten worden gevierd is uitgesproken plagerig. We weten uit Plinius' eigen brieven (bijvoorbeeld 9,36) dat het daar juist bijzonder braaf en rustig aan toeging, met beschaafde conversatie en literaire voordrachten. De 'stijve' Cato ten slotte (bedoeld is Cato de Jongere), is mogelijk geïnspireerd door een oud epigram van Catullus (diens gedicht 56), waarin aan dezelfde Cato

een obscene tafereel wordt beschreven, inclusief een *rigida* ('stijve pik'). Martialis plaagt Plinius hier opnieuw door hem op één lijn te stellen met de ouderwetse Cato, maar Plinius lijkt de hint compleet te hebben gemist. Misschien is het goed om ook nog even te kijken naar de door Plinius weggelaten eerste helft van Martialis' gedicht. Die regels luiden in vertaling: 'Dit boekje, niet geleerd en ernstig genoeg, / maar toch niet al te grof en al te simpel, / ga, mijn Thalia, breng het naar de welbespraakte / Plinius. Klein is de moeite om het steile pad te / overwinnen als je de Subura gepasseerd bent. / Daar zul jij dan direct een Orpheus aanschouwen, / glimmend op de top van een drijfnat toneel / met verbaasde dieren en de koningsvogel / die een Trojaan geschaakt heeft voor de Donderaar. / Daar ligt het huisje van je dienaar Pedro, / waarop een kleinere adelaar afgebeeld staat.' (vertaling Piet Schrijvers). De niet geciteerde verzen gaan vooral over een beeldengroep op de Esquilijn en noemen het huis van een andere epigrammendichter. Ook de verwijzing naar Ganymedes ('een Trojaan') zal vanwege zijn erotische dimensie voor Plinius niet echt welkom zijn geweest. Welbeschouwd gaat Martialis' gedicht dus maar voor de helft over Plinius. Ongeveer zoals diens brief over Silius maar ten dele over die dichter ging.

Zo zijn de minder positieve gevoelens in dit geval wederzijds geweest: In zijn halve gedicht lijkt Martialis de parmantige Plinius, met zijn speeches over erfeniskwesties en zijn eeuwige gestudeer, een beetje voor gek te zetten. Dat de brieven schrijver dit in zijn eerzucht en verlangen naar eeuwigheid niet heeft opgemerkt maakt het voor de lezer extra grappig.

De in het artikel weergegeven brieven van Plinius zijn vertaald door de auteur. Ze maken deel uit van een nieuwe vertaling van Plinius' correspondentie, die zal verschijnen bij uitgeverij Athenaeum in de zomer van 2025.

Literatuur

Martialis, *Verzamelde epigrammen*, vertaald, ingeleid en toegelicht door Piet Schrijvers (Amsterdam 2019).

Plinius de Jongere, *De brieven*, vertaald door Ton Peters (Amsterdam 2001).